

Метадалагічныя і метадычныя аспекты выкладання мовы і літаратуры ў школе і ВНУ: зб. навук. арт. / пад рэд. Л.А. Мурынай. – Мінск: БДУ, 2005. – Вып. 4. – С. 76

Н. Б. Раішэўніцава

АКТЫВІЗАЦЫЯ ЧЫТАЦКАГА ЎСПРЫМАННЯ ЯК ВАЖНЫ ЭТАП ЗАСВАЕННЯ ІДЭЙНА-МАСТАЦКАГА ЗМЕСТУ ТВОРА

Глыбіня засваення школьнікамі ідэйна-мастацкага зместу твора ў значнай ступені залежыць як ад матывацыі вучэбнай дзейнасці, так і ад актуалізацыі асноўных кампанентаў твора, што спрыяе разуменню вучнем-чытачом аўтарскай пазіцыі. Калі час і прастора ў творы зразумелыя школьнікам, то можна гаварыць пра асэнсаваную дзейнасць, якая ўкладаецца ў алгарытм: загадка сэнсу – пошук сэнсу – адшукванне сэнсу.

Так, працуючы на ўроках беларускай літаратуры над асэнсаваннем ідэйнага зместу камедыі Вінцэнта Дуніна-Марцінкевіча "Пінская шляхта", вельмі важна даць школьнікам неабходны гістарычны і культуралагічны каментарый, якія дазваляць зразумець канфлікт у п'есе.

Фарс-вадэвіль "Пінская шляхта" быў створаны Вінцэнтам Дуніным-Марцінкевічам пасля паражэння паўстання 1863–1864 гадоў у 1866 годзе. Дата стварэння мае значэнне для разумення пафасу твора. Пісьменнік быў звязаны з паўстанцамі, за што арыштоўваўся і сядзеў у турме, а потым быў сасланы ў фальварак Люцынку пад пагляд паліцыі без права друкавацца. Упершыню п'еса "Пінская шляхта" апублікавана ў газеце "Вольная Беларусь" у 1918 годзе.

Што крамольнага змяшчаў гэты твор з такой назвай? Чаму дзея ў творы адбываецца сярод пінскай шляхты? Ці магло быць нешта падобнае ў іншым месце?

Падобныя пытанні звяртаюць увагу школьнікаў на "незвычайную звычайнасць" усяго таго, што адбываецца ў п'есе, стварае праблемную сітуацыю ў класе. Пытанне можна паставіць інакш: чаму твор называецца "Пінская шляхта", а не "Суд Кручкова"?

Актывізаваць дзейнасць школьнікаў на ўроку ў гэтым выпадку змога культуралагічны каментарый, які будзе суправаджаць тлумачэнне эпохі, адлюстраванай ў творы, настаўнікам.

Трагізм ва ўспрыманні падзей зліваўся ў свядомасці пісьменніка з расчараваннем ў тым саслоўі, да якога належаў і Дунін-Марцінкевіч, – шляхты.

Калісьці продкі сучаснікаў аўтара "Пінскай шляхты" атрымлівалі гэтае званне за гераічны ўчынак, за подзвіг у імя Радзімы. А сёння?.. Што сабой уяўляюць цюхай-ліпскія і пратасавіцкія? Пісьменнік нібы пытаўся: чаму калісьці былі асілкі, а сёння мы бачым людзей падобных на прадстаўнікоў пінскай шляхты?

Растлумачыць паводзіны герояў п'есы можа той факт, што званне шляхціча давалася разам з маёмасцю. А што сабой уяўляюць Ціхан Пратасавіцкі і Іван Цюхай-Ліпскі? Чым яны адрозніваюцца ад сялян? Ці ёсць у іх дваровыя душы? Ці набываюць адукацыю ў гімназіях і універсітэтах іх дзеці? Ці атрымліваюць яны ўзнагароды ад дзяржавы?

Чаму яны так панічна баяцца станавога прыстава Кручкова?

Магчыма, таму, што "даўней асэсары, або засядацелі, што цяпер станавыя прыставы, адны выбіраліся падчас дваранскіх выбараў, другія прызначаліся ўрадам, што называлася "ад кароны", і таму апошніх пінская шляхта велічала "Найяснейшай Каронай" [1, с. 487]. Кручкова прызначыў урад, таму і крышчуе станавы прыстаў на шляхціца: "Здуру хочаш крыва прысягнуць? А знаеш, чым гэта пахне? Па ўказу всеміласцівейшага цара Пятра Вялікага 1779 года, аўгуста 10-га і па Статуту Літоўскага раздзела 3-га, параграфу 375-га гэта ўгалоўнае прэступленне, Сібірам пахне. Сібір, Сібір, галубчык! Гэй, дзесяцкі!" [2, с. 61].

Улада, якой надзелены гэты некаранованы кароль Пінскага павета, выклікае ў шляхты страх. Шляхта баіцца Кручкова, баіцца рэпрэсій. Таму прыніжаецца, забылася на годнасць. Галоўнае для шляхціцаў выжыць любой умовай. Адсюль і кадобчык з мёдам, іншы хабар, таму што Кручкоў патрабуе, груба здэкуецца, распалоўвае "шляхецкі гонар", умела спекулюе тонкі рэшткі, што засталіся ад былых прывілей шляхты. Зразумелыя ў гэтым кантэксце рэпліка Ціхона Пратасавіцкага: "У ... у ... у ... бацькі мае родныя. Хрэн яму ў вочы, 25 лоз ды яшчэ не на дыване, а на голай зямлі! Даў бы сто рублёў, каб дыван падыслалі" [2, с. 66].

П'еса не мае добрага фіналу: Кручкоў пасля суда зноў сварыць шляхціцаў. Пачынаецца бойка, клічуць станавога прыстава. Зноў будзе суд, шляхта панясе хабар Кручкову з Пісулькіным. Адсюль і тая ацэнка, якую даў свайму начальніку Пісар Пісулькін: "Хорошо быць пісьмевадзіцелем у разумнага чалавека, маляванья госцікі (Паказваючы на бумажку). Сям'і ў карман лезуць, не паза і рук выцягіваць" [2, с. 66].

На наступным уроку можна параўнаць "Пінскую шляхту" з творам М. В. Гоголя "Аповесць аб тым, як пасварыліся Іван Іванавіч з Іванам Мікіфаравічам", дзе суседзі пасварыліся з-за выпадкова кінутага слова "гусак". Твор гэты знаёмы школьнікам з курса рускай літаратуры. Можна нагадаць вучням факт, што вышэназваная аповесць друкавалася Гогалем у адным зборніку разам з аповесцю "Тарас Бульба".

Самім гэтым фактам пісьменнік нібы пытаўся ў сучаснікаў: чаму людзі маглі быць такімі, як Тарас, Астап, а мы бачым сёння не Тарасаў і Астапаў, а Іванаў Іванавічаў і Іванаў Мікіфаравічаў? Адказ знаходзіцца ў тэксце твораў: грамадства свабодных людзей нараджае герояў, грамадства несвабоды – прымітыўных і пошлых.

На першым этапе вывучэння п'есы В. Дуніна-Марцінкевіча "Пінская шляхта" можна прапанаваць вучням самім скласці пытанні па ўсяму твору ў літаратурным сшытку, а пасля ў працэсе аналізу твора на наступных уроках адказваць на пытанні, удакладняць іх.

Такім чынам, на першы погляд, можна актывізаваць чытацкую рэцэпцыю, скіраваць пазнавальную дзейнасць вучняў на глыбокае асэнсаванне ідэйна-мастацкага зместу твора. Вучні пры такім падыходзе пастаўлены ў сітуацыю дыялогу з аўтарам твора, што прымусіць іх весці актыўную пошукавую работу ў працэсе чытання і асэнсавання асноўных кампанентаў твора.

Літаратура

1. *Дунін-Марцінкевіч В.* Творы. Мн., 1984.
2. *Дунін-Марцінкевіч В.* Выбраныя творы. Мн., 2001.